

Noila TO'RAQULOVA,
O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti magistranti
E-mail: musulmonova66@gmail.com

Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti v.b S.Yoqubova taqrizi asosida

PROBLEMS OF TEACHING LEXICOLOGY IN PRIMARY GRADES

Annotation

The primary school period is characterized by active vocabulary acquisition, the formation of understanding, perception, memory and attention in students. In this process, the formation of the skills of correctly understanding, perceiving and applying the word and its essence plays an important role in enriching the student's worldview. Also, in developing a systematic approach to teaching lexicology in primary schools, it is important to identify existing problems, analyze them and develop alternative solutions. The article discusses the issue of teaching lexicology in primary schools and the problems associated with this process on the basis of examples and analysis.

Key words: Methodology, lexicology, conceptual meaning, context, text, vocabulary acquisition, comprehension, semantics, primary school.

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛЕКСИКОЛОГИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация

Период начальной школы характеризуется активным усвоением лексики, формированием понимания, восприятия, памяти и внимания у учащихся. В этом процессе формирование навыков правильного понимания, восприятия и применения слова и его сущности играет важную роль в обогащении мировоззрения ученика. Также при разработке системного подхода к преподаванию лексикологии в начальной школе важно выявлять существующие проблемы, анализировать их и разрабатывать альтернативные решения. В статье на основе примеров и анализа рассматривается вопрос преподавания лексикологии в начальной школе и проблемы, связанные с этим процессом.

Ключевые слова: Методика, лексикология, концептуальное значение, контекст, текст, усвоение лексики, понимание, семантика, начальная школа.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA LEKSIKOLOGIYA BO'LIMINI O'QITISH MUAMMOLARI

Annotatsiya

Boshlang'ich sinf davri o'quvchilarda faol so'z o'zlashtirish, tushuncha, idrok, xotira va diqqatning shakllanishi bilan xarakterli. Bu jarayonda so'z va uning mohiyatini to'g'ri tushunish, idrok qilish va qo'llay olish ko'nikmalarining shakllanishi o'quvchi dunyoqarashining boyib borishida muhim rol o'ynadi. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limini o'qitish uchun tizimli yondashuvni ishlab chiqishda mavjud muammolarni aniqlash, tahlil qilish va muqobil yechimlarni ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maqolada boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limi o'qitish va shu jarayon bilan bog'liq muammolar masalasi misol va tahlillar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Metodika, leksikologiya, konseptual ma'no, kontekst, matn, so'z o'zlashtirish, tushunish, sema, boshlang'ich sinf.

Kirish. Boshlang'ich sinflarda til o'zlashtirish va so'z boyligini oshirishda muhim davr sanaladi. O'quvchi dunyoqarashining boyishi, lingvistik kompetensiyalarning shakllanishida matni tushunish, leksik birliklar semantik mohiyatini idrok qilish muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limini o'qitish, tilni to'g'ri va samarali o'rgatish uchun katta ahamiyatga ega. O'quvchilarga so'zlarning ma'nosi, ularning kontekstdagi ishlatilishi, sinonimlar, antonimlar, omonimlar va boshqa tilshunoslik tushunchalarini tushuntirish ularning tilni chuqurroq tushunishlariga yordam beradi. Ammo boshlang'ich sinflarda bu mavzuni o'rgatish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni aniqlash va bartaraf etish choralari topish ta'lim samaradorligida muhim rol o'ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Indoneziyalik olim Suvandi (Suwandi) o'z tadqiqotlarida tilni o'rganish va uni tushunish dioxotomiyasini tahlil qiladi. Unga ko'ra, ta'lim oluvchilar tilni o'rganishadi, ammo uni tushunishmaydi. Olimning fikriga ko'ra, tilni bilish uni tushunishni anglatmaydi.[1] N.Dikson va D.Nessel singari tadqiqotchilar mulohazalarida o'quvchilarning o'z ona tilini tushunmasliklari o'qitish jarayonidagi muammolar bilan bog'liqligi ta'kidlanadi. Bunda tadqiqotchilar o'qish kompetensiyasining

shakllanganligiga alohida e'tibor qaratadi.[2] Faol so'z o'zlashtirish va uning semantik mohiyatini tushunish o'qish qobiliyatining shakllanganligi bilan bog'liq. Bunda ikki asosiy jihat ta'kidlab o'tiladi: Birinchidan, o'qishni o'rganish faqat boshlang'ich maktabga qaratilgan. Ba'zi hollarda boshlang'ich maktabni tugatgan o'quvchilar o'qish qobiliyatini egallagan deb hisoblashadi. Darhaqiqat, o'qish ko'nikmalarini egallash uzoq jarayonni talab qiladi va o'qish faoliyati doimiy hayotning bir qismi bo'lishi kerak. Ikkinchidan, turli ta'lim sohalarida o'rganish bilan alohida o'qishni o'rganish. To'g'ri, o'rganish va o'qish faoliyati maktabdagi barcha fanlarning bir qismidir. Har bir darsda o'qish asosiy faoliyatdir. Uchinchidan, til o'qituvchisi maktabda o'qishni o'rganishning muvaffaqiyati uchun eng mas'ul shaxsdir. O'qishni o'rganish mas'uliyati nafaqat til o'qituvchilariga yuklanishi mumkin. Barcha ta'lim o'qituvchilari (tabiiy fanlar, gumanitar fanlar, matematika, san'at, sport va boshqalar) o'zlarining tegishli ta'lim yo'nalishlari bo'yicha o'qish faoliyatida ishtirok etishlari kerak. O'qish ko'nikmalari fanning turli sohalarini o'zlashtirish vositasi bo'lishi kerak, shuning uchun mas'ul bo'lgan barcha fan o'qituvchilari ishtirok etishi tabiiydir.

Shuningdek, rus pedagogikasida assotsiativ eksperiment, iboralar va gaplar tuzish bo'yicha topshiriqlar

asosida o'quvchilarning so'z o'zlashtirishiga doir tadqiqotlar M.T. Baranov [3], G.V. Bovrovskaia [4], N.M. Lavrova [5] tomonidan amalga oshirilgan. A.N. Gvozdev bolalar nutqining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini chuqur o'rganishga asoslanib, bola maktabga kirgunga qadar uning ona tili deyarli o'zlashtirib bo'lishi ta'kidlaydi. Olimning ta'kidlashicha, bu vaqtda bola grammatikaning butun murakkab tizimini, shu jumladan rus tilida ishlaydigan eng nozik sintaktik va morfologik naqshlarni to'liq o'zlashtiradi. [6]

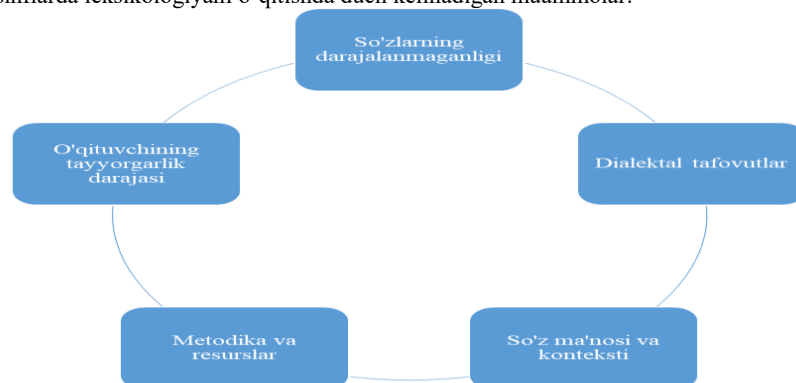
Tadqiqot metodologiyasi. Leksikologiyada so'zlar quyidagi nuqtai nazardan o'rganiladi:

- 1) ularning semantik ma'nosi;
- 2) lug'atning umumiy tizimidagi o'rinlar;
- 3) kelib chiqishi,
- 4) foydalanish qulayligi,
- 5) aloqa jarayonida qo'llanish sohalari
- 6) ularning ekspressiv-stilistik xarakteri.

Shu bilan birga, "leksikologiya" tushunchasi turg'un so'z birikmalarini (frazologizmlarni), lug'atlarni (leksikografiya) o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

So'z tilning eng muhim birligi, ma'no tashuvchisidir. So'zlar va ularning birikmalari aniq obyektlar va mavhum tushunchalarni ifodalaydi, so'zlar esa his-tuyg'ularni

Boshlang'ich sinflarda leksikologiyani o'qitishda duch kelinadigan muammolar:

So'zlarning darajalanmaganligi: Leksikologiya, ayniqsa boshlang'ich

sinflarda, qiyin va murakkab tushunchalarni o'z ichiga oladi. Sinonimlar, antonimlar, omonimlar kabi tilshunoslik terminlari bolalar uchun tushunish qiyin bo'lishi mumkin. O'quvchilar hali so'zlarning chuqur semantik strukturasi to'liq anglamagan bo'lishi mumkin, bu esa o'qituvchidan aniq va sodda tushuntirishlarni talab qiladi. Xususan, boshlang'ich sinf darsliklaridan o'rin olgan loqayd, kosmos, dolzarb, xayrli singari so'zlar o'quvchilarga tushunilishi qiyin. Shu boisdan kontekstual faol sinonimlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Dialektal tafovutlar: O'quvchilarning turli xil tillarda gaplashishlari yoki

turli dialektlarda o'sishlari mumkin. Bu holat leksikologiyani o'qitishda tilga oid o'ziga xos tafovutlarni keltirib chiqaradi. Masalan, ba'zi sinonimlar yoki antonimlar o'quvchilar yashayotgan mintaqaga qarab farq qilishi mumkin. Xususan, siyohrang rang bildiruvchi leksema ba'zi hududlarda qulpi dialektal birligi bilan nomlanadi. Shu boisdan boshlang'ich sinflarda so'zlashuvdagi dialektla farqlarni oldini olish maqsadida o'quv lug'atlarini tuzish maqsadga muvofiq.

So'zning ma'nosi va konteksti: So'zlarning kontekstdagi ma'nosi

boshlang'ich sinflarda tushunish uchun qiyin bo'lishi mumkin. O'quvchi biror so'zni o'zining to'liq ma'nosini

ifodalaydi. Insonning so'z boyligi qanchalik boy bo'lsa, uning fikrlashning aniqroq va ifodali formulasini tanlash imkoniyatlari shunchalik keng bo'ladi. Shu boisdan boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limini o'qitishning mohiyati so'z o'zlashtirish va uni kontekstda qo'llay olish, tushuna olish, idrok qilish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratiladi.

Tahlil va natijalar. Boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limi o'quvchilarga tilning asosiy qurilish bloklari bo'lgan so'zlar va ularning ma'nolarini o'rgatishga qaratilgan. Leksikologiya o'quv dasturiga kiritilishi bilan bolalar:

So'zning ma'nosi va strukturasi tushunishadi.

Sinonimlar va antonimlar, omonimlar va polisemantik so'zlar haqida ma'lumotga ega bo'lishadi.

So'zlarning turli xil kontekstlarda ishlatilishini o'rganishadi.

Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'zlarning morfologik tuzilishi, ularning shakllanish jarayoni hamda etimologiyasi (so'zlarning kelib chiqishi) haqida umumiy tushunchalar beriladi. Lekin bunday mavzularni o'quvchilarga sodda va tushunarli tarzda tushuntirishda bir qator qiyinchiliklar mavjud.

tushunmasdan ishlatishlari mumkin, bu esa ularning leksik bilimlarini noto'g'ri shakllantiradi. Leksikologiyani o'rgatishda kontekst asosida ma'no o'rgatish muhim, ammo bu jarayonni oddiy va tushunarli tarzda olib borish zarur.

Metodika va resurslarning yetishmasligi: Boshlang'ich sinflarda

leksikologiya bo'limini samarali o'rgatish uchun maxsus metodik qo'llanmalar, o'quv materiallari va resurslar yetarli emas. Ko'plab o'qituvchilar leksikologiyani o'rgatish uchun aniq va samarali metodikaga ega emaslar, bu esa o'quvchilarning bilimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi: Leksikologiya bo'limini

o'qitishda o'qituvchilarning maxsus tayyorligi ham muhim rol o'ynaydi. Tilshunoslik va leksikologiya bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lmagan o'qituvchilar uchun ushbu mavzuni o'rgatish qiyin bo'lishi mumkin. O'qituvchining bilim darajasi, o'quvchilarni leksikologiyaning nozik jihatlari bilan tanishtirishda muhim omil hisoblanadi.

Mavjud muammolarni aniqlash va ular ustida ishlashning tizimli yondashuvi ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Xususan, ushbu muammolarning umumiy yechimini quyidagicha belgilash mumkin:

T/r	Leksikologiyani o'qitish muammolari	Hal etish yo'llari	Izoh
	So'zlarning darajalanmaganligi	O'quvchilar yoshiga muvofiq so'zlarni darajalash. A1, A2, B1, C1	So'zlarning darajalanishi maxsus tadqiqotlar asosida amalga oshiriladigan tizimli

			jarayon
	Dialektal tafovutlar	O'quv lug'atlarini takomillashtirish	Maxsus leksik birliklarni izohlash
	So'z ma'nosi va konteksti	O'qish kompetensiyasiga asoslangan topshiriqlarni takomillashtirish	Tizimli tahlil qilish, so'zning asl ma'nosi va kontekstual semalarini aniqlash malakasini shakllantirish
	Metodika va resurslar	Boshlang'ich sinflarda so'z o'zlashtirish darajasini baholashga qaratilgan metodik qo'llanmalar yaratish	So'zlarning darajalanishi maxsus tadqiqotlar asosida amalga oshiriladigan tizimli jarayon
	O'qituvchining tayyorgarlik darajasi	O'qituvchi pedagogic-psixologik tayyorgarlik asosida o'quvchilar kognitiv darajalarini to'g'ri baholashi va muqobil yondashuvlarni ishlab chiqa olishi	So'rovnoma o'tkazish, kuzatish, topshiriqlarni tahlil qilish, natijalarni anliz qilish.

Bolaning psixologik, fiziologik, kognitiv, sensor, ijodkorlik qobiliyatlarining rivojlanish bosqichlari psixolog, logoped-defektologlar tomonidan muayyan normalarga ko'ra, ilmiy tadqiqotlarga asosan belgilangan.[3] Shunga ko'ra, bola nutqini rivojlantirishdan oldin umumiy rivojlanish darajasi, normasi hamda kognitiv qobiliyatlarini to'g'ri baholab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, psixologik, kognitiv qobiliyatlar va mantiqiy fikrlashni baholovchi 7 yoshdagi bolalarda quyidagicha tekshiruv o'tkazish mumkin:

1. Oson darajadagi 2. O'rta darajadagi 3. Qiyin darajadagi.

Xulosa va takliflar. Boshlang'ich sinflarda leksikologiya bo'limini o'qitish o'ziga xos qiyinchiliklarga ega bo'lsa-da, to'g'ri metodika va resurslar yordamida bu muammolarni hal etish mumkin. Leksikologiya bo'limi nafaqat o'quvchilarga so'zlarning ma'nosini tushunishga yordam beradi, balki ularning dunyoqarashini shakllantiradi va tilni to'liqroq tushunishga xizmat qiladi. O'qituvchilarning malakali tayyorlanishi va innovatsion metodlardan foydalanish, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun leksikologiyani samarali o'rgatishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. Константинов Н. А. Очерки по истории средней школы : (Гимназии и реальные училища с конца XIX в. до Февр. революции 1917 г.) / проф. Н. А. Константинов, действ. чл. Акад. пед. наук РСФСР ; Акад. пед. наук РСФСР. - Москва : Учпедгиз, 1947 (тип. "Кр. пролетарий"). - 247 с. : ил.; 23 см.
2. Sariyev Sh. Savod o'rgatish darslarida nutq o'stirish. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali № 4. – Toshkent, 1997
3. Suwandi, S. (2008). Serbalinguistik: Mengupas perlbagai praktik bahasa. Surakarta: LPP UNS dan UNS Press
4. Dixon, C.N. & Nessel, D. (1983). Language experience approach to reading and writing: language-experience reading for second language learners. Englewood Cliffs: Prentice Hall
5. Баранов М. Т. Обогащение словарного запаса учащихся / М. Т. Баранов // Методика преподавания русского языка. – М. : Просвещение, 1990. – 365 с.
6. Бобровская Г.В.Активизация словаря младших школьников/ Г.В.Бобровская // Начальная школа – 2003- № 4- С.47- 52. Лаврова Н.М.Развитие умения пользоваться лингвистическими словарями./ Н.М.Лаврова.// Начальная школа плюс до и после .- 2005. - № 5. – С.35- 40.
7. Гвоздев, А. Н. Вопросы изучения детской речи [Текст] / А. Н. Гвоздев. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 470 с